

Ana Tominc

Svetlana Slapšak: Zelje in spolnost: iz zgodovinske antropologije hrane. Študija o kulturni, ritualni in kulturni vlogi zelja. Ljubljana: Študentska založba Beletrina, 2013. 182 strani (ISBN 978-961-242-896-9), 24 EUR

Zelje in spolnost je najnovejša monografija Svetlane Slapšak, redne profesorice antropologije antičnih svetov, v kateri avtorica razgrinja nekatere ritualne in simbolne vloge zelja v antični in pozneje v krščanski Evropi. Njeno glavno zanimanje so številne spremembe, ki jih je zelje kot »pomenski prenosnik« prešlo v teh obdobjih, še posebej v razmerju do spolnosti, katere družbeno razumevanje in definicije so bile – prav tako kot mnoge druge – vseskozi nestabilne. Ta nadvse izvirna ideja, raziskovati tako vsakdanji objekt, kot je zelje, in ga razgrniti v njegovem zgodovinskem razmerju do spolnosti (ali katere druge aktivnosti), morda ni nova v obče znanstvenem smislu, je pa takšna tematika gotovo nevsakdanja v slovenskem prostoru, kjer ukvarjanje z družbenimi, socialnimi in zgodovinskimi vidiki hrane kljub vse bolj živahnemu zanimanju v mednarodni znanstveni sferi še vedno ostaja omejeno le na peščico interesentov.

Antični viri, ki jih avtorica uporablja pri utemeljevanju svoje teze, nakazujejo na izrazito spremembo v pojmovanju zelja že med antičnimi ljudstvi. Za Grke, na primer, naj bi bilo zelje hrana revežev, a hkrati tudi zdravilo proti pretirani opitosti in njenim posledicam, pomagalo naj bi pri »ženskih težavah«, uporabljalo pa naj bi se ga tudi kot afrodisiak. Zelje je v zgodbah o Dionizu zaznamovano biseksualno, saj ta bog na eni strani spodbuja spolnost (je bog vina, torej tudi opitosti, in kot posledica zmanjšanega nadzora nad samim seboj), na drugi pa ji tudi nasprotuje: Dioniz naj bi bil bog »brez jasno opredeljene seksualnosti« (str. 67), ki se smeji moški seksualnosti, a hkrati ženske osvobaja. Zelje se tu pojavlja predvsem kot simbol v opoziciji do trte: zelje ne sme rasti, kjer je zasajena trta, prav tako pa se zelje (drugače od trte) povezuje z idejo regulacije strasti in nagona. Pri Rimljanih – vojščakah – je, tako Svetlana Slapšak, zelje – nasprotno kot pri bolj uživaških Grkih, kjer naj bi zmanjševalo moško potenco – simbol prave moškosti in hrana prave rimske morale, čeprav se hkrati povezuje tudi z boginjo ljubezni in plodnosti Venero.

V krščanstvu se pomen zelja povsem spremeni: zanimiva je vzporednica, ki jo avtorica povleče med vrtnico in zeljem, še posebej, ker naj bi sprva oba imela zvezo s spolnostjo, erotiko in ljubeznijo. In čeravno je bila vrtnica najprej simbol evropskih dinastij in političnih strank, je pozneje postala povezana z božjo ljubeznijo, medtem ko je zelje to asociacijo izgubilo, še posebej ko je seksualnost na splošno postala povezana z grehom, zelje pa predvsem z žensko seksualnostjo in rojevanjem. Pomembno vlogo igra zelje tudi v srednjeveških tabujih, kakor na primer na dan sv. Štefana, ko naj se zelja ne bi smelo jesti, saj je bil ta svetnik kamenjan prav na polju, polnem zelja. Avtorica delo zaključi s kratkim preskokom v sedanost, kjer nakaže nekaj rab zelja danes (na primer kot sarme) in njegovih potencialnih pomenov.

Ob branju te študije se vse prepogosto zdi, da ji – kljub izoblikovanim, čeprav nejasno predstavljenim in premalo podprtim glavnim tezam – še najbolj manjka razgrnitev koherentnega metodološkega aparata in njegova dosledna aplikacija. Delo, ki s svojim podnaslovom najavlja metodologijo zgodovinske antropologije, bi poleg (precej površne) razprave o strukturalizmu, semiotiki in antropologiji (pa še tu zreducirano na obnove raziskav nekaterih klasičnih avtorjev, na primer Lévi-Straussa, Douglasa, Goodyja, Harrisa, Barthesa in Geertzja) zahtevalo še vsaj »poglobljeno razpravo« o definiciji in metodi »zgodovinske antropologije«. Tu ne gre zgolj za omembo in zares kratko diskusijo nekaterih zgodovinarjev antičnih svetov, kot sta na primer Detienne in Vernant (ki ju avtorica omenja), ki sta metode te posebne francoske zgodovinopisne smeri v svojih delih sicer razvijala in aplicirala. A v smislu rabe te smeri kot metodološkega aparata za znanstveno delo zgolj povzetek nekaterih njenih spoznanj ne more biti dovolj: kot

bralke znanstvenice bi nas moralo zanimati predvsem, kako avtorica ta aparat razume, razvija in uporablja v svoji analizi zelja. V tem smislu o zgodovinski antropologiji (in metodologiji te monografije) pravzaprav ne izvemo nič resnega; to je gotovo zamujena priložnost, še posebej, ker razen nekaterih sicer odličnih raziskav slovenofoni prostor metod zgodovinske antropologije v glavnem ne pozna. Prav tako manjkajo definicije nekaterih konceptov, s katerimi avtorica operira, na primer »diskurzivna strategija«, ki se prvič pojavi na str. 14, ko avtorica postavi – vsaj za »profesionalne« družboslovce nekoliko samoumevno – trditev, da »/n/i torej nobenih 'naravnih', v človeško družbo za vselej vpisanih pravil« – saj so spremembe v načinih pojmovanja sveta *inter alia* posledica »diskurzivnih strategij«. A kaj ta koncept zares pomeni v kontekstu zgodovinske antropologije, na primer, ostane neznano.

Kaj je bistvo zgodovinske antropologije, kot se je razvila v Franciji v okviru Šole Analov? Predvsem gre za odklik od – kot sta v slovenščini jasno razložila že Taja Kramberger in Drago B. Rotar (2010: 9) – »zgodovine oz. etnologije kot statičnih, samozadostnih, s kopico nepremišljenih oz. nepovezanih podatkov saturiranih ved, k odprtima in za kritiko dosegljivima znanstvenima poljema«, katerih cilj je med drugim razgradnja dokse v (tudi) znanstvenem diskurzu. Gre torej za raziskovanje strategij in motivov, povezav in logik delovanja družb in njihovih agentov, gre za refleksijo v odnosu do predmeta raziskovanja; gre za kritičnost pri študiju zgodovine. Težava *Zelja in spolnosti* je, da kljub želji predstaviti se kot zgodovinsko-antropološka študija, besedilo na več mestih umanjata potrebna kritična analiza in refleksija, ki bi študijo naredila manj nizanje »nepovezanih podatkov« in bolj iskanje povezav, odgovarjanje na zakaj in razgrinjanje kako. Besedilo, ki pogosto spominja na fragmente, značilne bolj za zapiske kot za koherentno in kohezivno argumentirano študijo, bi lahko v razloge za določene pomene zelja in njihova spreminjanja skozi čas zagreble temeljiteje, natančneje in jasneje. Med branjem včasih prekratkih odstavkov se lahko pogosto vprašamo, zakaj je sklep argumenta takšen, kakršen je, saj preden avtorica dodobra izpelje eno temo ali trditev, že naznanja novo. Nekatera poglavja so tako dolga le pet ali manj strani; takšno nizanje tem in argumentov je bolj kot podrobna znanstvena analiza pogosto le predstavljanje podatkov, kjer so razmerja, vzroki in posledice dogodkov bolj kot ne površno (ali celo sploh ne) predstavljena in kjer je analitični razmislek mestoma prepuščen kar bralcem samim.

Delu ne pomaga niti nerefektirano vpletanje sodobnega diskurza v diskusijo antične ali »srednjeveške stvarnosti«, kljub temu da se avtorica tega včasih celo zave (»Na drugi strani pa postane po Aleksandru prostor od Gibraltarja do Indije vzorec globalizma«, str. 43; raba pojma Slovenija v kontekstu Santoninovih srednjeveških popotovanj, str. 135). Pogoste so trditve, ki se zdijo precej zdravorazumske: avtorica na nekem mestu trdi, da je prekomerna teža današnje mladine posledica »sladkih šumečih pijač in hrustljavih prigrizkov, hamburgerjev in ocvrtega krompirčka (v izvirniku v imenovalniku, str. 25), pri čemer zmoti ne le vsakršna odsotnost jezikovne pazljivosti (tj. argument je predstavljen kot neomajna resnica), ampak tudi poenostavitev dejstev: znano je, da je vsaj še eden od pomembnih razlogov za povečanje debelosti tudi pomanjkanje fizične aktivnosti, ki je bila še pred dvema generacijama del vsakdanjega življenja večine ruralnih populacij in delavskega razreda. Nekatere druge gre v argumentaciji za nenatančnost trditve (ali celo kontradikcijo), na primer: »/V/ slovanskih jezikih pride od tega (tj. od več grških in latinskih jezikovnih oblik za zelje, ki jih avtorica navede, op. A.T.) kabusta (srb. kupus)«, a že v stavku nižje avtorica trdi, da »/s/lovensko zelje vleče seizmologijo od lat. holus in gr. λάχανα – splošen termin 'zeleno/zelje' se je kot ime uveljavilo tudi v drugih slovanskih jezikih« (str. 36). Delu škoduje še pomanjkanje jezikovne jasnosti, kot v tem primeru: »Uživanje zelja opredeljuje določeno spolnost, ki zahteva določeno dieto oz. način prehrane, ki ne more biti brez zelja« (str. 17).

Svetlani Slapšak moramo sicer priznati, da je v *Zelju in spolnosti* razkrila nekatere res fascinantne pomenske navezave zelja in spolnosti. A kljub temu, da je študija tematsko sicer res privlačna, gre v celoti za znanstveno žal premalo poglobljeno delo o tej precej vsakdanji zelenjavi: upajmo pa, da bo med slovenskimi raziskovalci spodbudila zanimanje za študij zgodovine hrane.

Literatura

Kramberger, T., in Rotar, D. B. (2010): Za antropološko raziskovanje (namesto uvoda). *Monitor ZSA – Revija za zgodovinsko, socialno in druge antropologije* (Tematska številka: Temeljna besedila za zgodovinsko in socialno antropologijo 1), XII, 1–2, 9–14.

Klemen Ploštajner

Justin McQuirk: Radical Cities: Across Latin America in Search of a New Architecture. London/New York: Verso, 2014. 288 strani (ISBN 978-1-78168-280-7), 31,34 EUR

Prostor je verjetno najbolj zanemarjena komponenta življenja v revolucionarni misli. Običajno se ga dojema zgolj kot areno konflikta, v malce bolj reflektiranih različicah kot okolje in kontekst odvijajočega se razrednega boja, v najboljšem primeru pa kot oviro, ko se prva linija protestne konfrontacije zaleti v zid ograjenih skupnosti. Redko pa se prostor misli kot orodje boja, kot proizvedeno okolje, ki mora ne zgolj odsevati odnose, ampak tudi poganjati, množiti, krepiti in celo proizvajati svet mnogoterih svetov. Revolucija mora nujno producirati lastne prostore vsakdanjega življenja, spremeniti mora prostorske ureditve ali pa bo gotovo neuspešna. Takšne ugotovitve pa pomembno preizprašujejo vlogo in nalogo arhitekture, ter poudarjajo pomen tistega, kar David Pinder imenuje »utopični urbanizem«.

Arhitekturno in urbanistično prakso je tako nujno treba vključiti v misel in prakso revolucije, kar počne delo Justina McQuirka s povednim podnaslovom *Prek Latinske Amerike v iskanju nove arhitekture*.

Tako kot vsaka vednost, ki je pozabila na svojo primarno vlogo poganjanja in omogočanja emancipacije ter krepitve prostorov svobode in enakosti, se je tudi arhitektura ujela v pokorno sledenje nareku kapitala in potrebam države. Namesto da bi na barikadah proizvajala vednost, ki naj služi kot orožje zatiranih, je postala orodje dominantnih, njena ključna vloga pa je postala reprodukcija in krepitev obstoječega reda. Če je prvi pogoj produkcije reprodukcija, kot je ugotavljal Althusser, potem mora to, tako ideološko kot praktično, reprodukcijo poganjati posebna prostorska ureditev, ki poganja podjetništvo in zatira upor, spodbuja odtujitev in individualizem, medtem ko duši kolektivne prakse, glorificira kapital in skriva delo. Arhitekt tako v prostorski ureditvi v središče pozornosti kot novega suverena postavlja bleščeče stolpnice finančnega kazinokapitalizma, do katerih vodijo obsežne avtoceste individualizirane mobilnosti, ki kot krvni obtok hranijo mesta potrošnje in produkcije z odtujenimi posamezniki, stanujočimi v antiurbanih predmestnih spalnih naseljih hiš z ograjami.

Arhitektura in urbanizem sta s podreditvijo strukturam oblasti izgubila radikalni motor ter postala zgolj orodje kulturne industrije, kar pa ne pomeni, da drugačna arhitektura ne obstaja več niti da njen vznik ni več mogoč.

Podobe utopične prihodnosti pa ne prihajajo iz središč »civiliziranega« sveta, ampak z njegove periferije, kjer nujnost in želja poganjata radikalne prakse preživetja, ki spreminjajo tako prostorske kot tudi družbene odnose. Kot nekakšen laboratorij se ponovno ponuja Latinska Amerika, najbolj urbanizirana celina, prepredena z razklanimi mesti milijonskih slumov in ograjenih skupnosti. Latinska Amerika je celina, kjer je dokončno umrl modernizem, grandiozna utopija velikega načrtovanja revolucionarne prakse, ki so jo pokopale vojaške diktature in doktrine šoka neoliberalnih ekonomskih politik, a je hkrati tudi celina najbolj radikalnih političnih praks, ki dobivajo tudi svoje prostorske